

Nature is protected by the constitution

Mukhamadi USMONOV¹

Military Technical Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2020

Received in revised form

15 November 2020

Accepted 20 November 2020

Available online

15 December 2020

Keywords:

Constitution

Law

Decree

Decree

Nature

Environment

Ecology

Water

Environmental legislation.

ABSTRACT

The article at the new stage of today's transformations analyzes issues of environmental protection with constitutional norms, the content of decrees and resolutions of the President of the Republic of Uzbekistan, dedicated to solving these problems, proposals for improving the current environmental legislation.

2181-1415/© 2020 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Табиат конституция муҳофазасида

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Конституция

Хуқуқ

Қонун

Фармон

Қарор

Табиат

Атроф мұхит

Экология

Сув

Экология қонунчилиги.

Мақолада бугунги кун янги ислоҳотлар босқичида мамлакатимизда атроф табиат мұхитни конституциявий нормалар асосида муҳофаза қилиш, ушбу муаммони ҳал этишга бағишиланган Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорларининг мазмуни, амалдаги экология қонунчилигини такомиллаштириш бўйича таклифлар хусусида фикр-мулоҳазалар юритилган.

¹ PhD.MG of the Republic of Uzbekistan Professor of the Military Technical Institute,

Природа охраняется конституцией

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Конституция
Право
Закон
Указ
Постановление
Природа
Окружающая среда
Экология
Вода
Экологическое
законодательство.

В статье на новом этапе сегодняшних преобразований анализируются вопросы охраны окружающей природной среды с конституционными нормами, содержание указов и постановлений Президента Республики Узбекистан, посвященных решению этих проблем, предложения по совершенствованию действующего экологического законодательства.

Атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш цивилизация тараққиётининг бугунги босқичида кишилик жамиятини сақлаб қолиш, миллий хавфсизлик ва барқарор ривожланишни таъминлашнинг асосий талабларидан бири сифатида эътироф этилмоқда. Хусусан, ҳозирда экология муаммоси дунё миқёсида биохилмаликнинг қисқариши, атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши, сув тақчиллиги, тупроқ унумдорлигининг пасайиши, озон қатламининг емирилиши, атмосфера ҳавоси ўртacha ҳароратининг қўтарилиши, инсон ҳаёти ва соғлигини турли хил экологик таҳдидларга дучор бўлиши каби ўта жиддий хавф-хатарли кўринишларда намоён бўлмоқда.

Ушбу муаммонинг глобал характерда эканлигига тўхталиб, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида таъкидлаганидек, «Бугунги куннинг энг ўткир экологик муаммоларидан бири – Орол ҳалокатига яна бир бор эътиборингизни қаратмоқчиман, денгизнинг қуриши билан боғлиқ оқибатларни бартараф этиш ҳалқаро миқёсдаги саъй-ҳаракатларни фаол бирлаштиришни тақозо этмоқда»[1].

Шунингдек, экология муаммосининг долзарблиги хусусида Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев ҳақли равища таъкидлаганидек, "...аҳолини, айниқса, қишлоқ жойларда тоза ичимлик суви билан таъминлаш масаласи ҳамон долзарб бўлиб қолмоқда. Майний чиқиндиларни тўплаш, қайта ишлаш ва утилизация қилиш масаласи ҳам олдимиизда турган энг оғир муаммодир. Энг муҳим масала – аҳолининг экологик маданиятини ошириш ҳақида жиддий бош қотиришимиз зарур" [2].

Маълумотларга кўра, бугунги кунда дунёда экологик муҳитнинг ёмонлашуви билан боғлиқ турли хил касалликлар, ҳайвонот ва ўсимлик дунёсининг кирилиб кетаётганлиги, уларнинг ноёб турларининг йўқолиб бораётганлиги, одамларнинг оммавий касалланиши, ўртacha умр кўриш ёшининг камайиши, инсон организмида модда алмашинувининг бузилиши билан боғлиқ янгидан-янги касалликларнинг келиб чиқиши, юрак-қон, рак каби касалликларнинг кўпайишига сабаб бўлмоқда. Бугунги кунда экотизмдаги мувозанатнинг бузилиши шу даражада оғир кўриниш олдики, бунинг натижасида инсонларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини амалда таъминлаш долзарб муаммога айлануб бормоқда.

Шуни айтиш керакки, табиат билан жамият бир-бири билан ўзаро узвий алоқа ва чамбарчас боғлиқликда бўлади. Бу узвийлик ва ўзаро таъсир табиатнинг умумий қонуниятларига мос келиши, ўзаро тенг мувозанатда бўлишни талаб этади. Акс ҳолда бу мувозанатнинг бузилиши оғир салбий ҳолатларни келтириб чиқариб, тирик мавжудотнинг яшашига хавф солади. Демак, атроф табиий муҳитни муҳофаза этиш глобал, энг долзарб муаммолардан бири бўлиб, у давлатнинг асосий қонуни, яъни Конституция асосида тартибга солишни талаб этади. Шундан келиб чиқиб айтиш керакки, Конституция асосида тартибга солинадиган энг муҳим ижтимоий муносабатлар сирасига атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш, яъни экологик муносабатлар ҳам тааллуқлиди.

Шу сабабдан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 50, 54, 55 ва 100-моддаларида атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиат ресурсларидан оқилона фойдаланиш билан боғлиқ экологик ҳуқуқий қоидалар мустаҳкамланганлигини алоҳида таъкидлаш ўринлиди. Ушбу конституциявий ҳуқуқий нормаларда атроф табиий муҳит ва фуқаролар саломатлигини муҳофаза қилишнинг асосий тамойиллари белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида табиат обьектлари умуммиллий бойлик эканлиги, улардан оқилона ва самарали фойдаланиш лозимлиги, давлат томонидан алоҳида тартибда муҳофаза этилиши ўрнатилган (55-модда).

Конституциянинг бошқа нормаларини талқин этиб айтиш мумкинки, уларда ҳар бир фуқаро миллий бойлик ҳисобланган табиий ресурслар тўғрисида ҳар қандай ахборотни суриштириши, олиши ва тарқатиши мумкинлиги (29-модда), табиий ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш муаммоларини ҳал этиш бўйича жамоат ташкилотларига бирлашиш, атроф табиий муҳитдан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатларда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилган тақдирда суд ҳимоясидан фойдаланиш мумкинлиги (43-модда), шунингдек, Асосий қонунда атроф табиий муҳитга нисбатан фуқаролар эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурлиги (50-модда), мулқдан фойдаланиш экологик муҳитга зарар етказмаслиги (54 -модда), маҳаллий хокимият органлари атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиши лозимлиги (100-модда) каби қоидалар ўз ифодасини топган [3].

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг муқаддимасида республика фуқароларининг муносиб ҳаёт кечиришларини таъминлашга интилинади, деб белгиланган. Асосий Қонуннинг 37-моддасида эса, фуқаролар адолатли меҳнат шароитларида меҳнат қилиш ҳуқуқига эгалиги ўрнатилган бўлиб, ушбу ҳуқуқни амалда таъминлаш фуқароларга қулай атроф табиий муҳит яратиб беришни ҳам тақозо этади. Фуқаролар нормал ва соғлом ҳаёт кечиришлари, соғлом турмуш тарзини амалга оширишлари, меҳнат фаолияти билан шуғулланишлари учун уларни ўраб турган атроф табиий муҳит - атмосфера ҳавоси, сув, ўсимлик дунёси, тупроқ тоза, инсон соғлиғига заарли таъсир этмайдиган сифат ва ҳолатда бўлиши лозим.

Маълумки, мустабид тузум даврида қабул қилинган атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш қонунларида инсон ва фуқаролар манфаатларининг давлат ва унинг органлари манфаатларига бўйсуниши тамойили ҳукмронлик қиласи эди. Ушбу тамойилга кўра, экологик-иқтисодий тизимда табиий ресурслардан фойдаланиш бош вазифа, уларни муҳофаза қилиш эса иккинчи даражали сифатида қараларди. Бундай шароитда инсонлар ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилишнинг

иқтисодий фаолиятдан устуворлигини таъминлаш, фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳит шароитида меҳнат қилиш ва дам олиш ҳуқуқини кафолатлаш иккинчи даражага сурисб қўйилмасдан иложи йўқ эди.

Ваҳоланки, табиат ресурсларидан фойдаланишда шундай воситаларни топиш, уларни қонунларда ўрнатиш, амалиётга қўллаш лозимки, бу бир томондан, хўжалик фаолияти тараққиётини таъмин этсин, иккинчи томондан, табиатни муҳофаза қилиш муносабатларини ривожлантириш ва такомиллаштиришга хизмат қиласин. Муаммони шундай тартибда ҳал этиш керакки, бунда биринчидан, табиий ресурслардан фойдаланишда экологиянинг ҳам, иқтисоднинг ҳам манфаатлари ҳисобга олинсин; иккинчидан, уларнинг узвийлигини таъминлаш мумкин бўлмаса, устуворлик атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишга берилиши керак. Демак, атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги қонун ижодкорлиги амалиётида бош ғоя, энг аввало, инсоннинг ҳаёти ва соғлифи учун қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини ҳимоя қилишни таъминлашга қаратилган бўлиши лозим.

Шундай қилиб, фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқи, атроф табиий муҳитни муҳофаза этиш билан боғлиқ бўлган мажбуриятлари, давлат органларининг атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги ваколатлари билан боғлиқ вазифалар Конституция асосида тартибга солиниши лозим бўлган энг муҳим ижтимоий муносабатлар сирасига киради. Аммо, бугунги қунда фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқига бағишлиланган алоҳида маҳсус қоида Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ўз ифодасини топган эмас. Шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчларини белгилашга бағишлиланган иккинчи бўлимини фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини тартибга солувчи алоҳида норма билан тўлдириш мақсадга мувофиқ.

Юқорида айтилганлардан ташқари, табиат ресурсларини муҳофаза қилиш мақсадида бугунги қун янги ислоҳотлар босқичида мамлакатимизда бир қатор кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилди. Ушбу туб ўзгаришлар асосли равишда атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш самарадорлигини ошириш, атроф табиий муҳит ҳолатининг ёмонлашувига йўл қўймаслик, экологик муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, давлатнинг экологик назорат функциясини кучайтириш, иқтисодиётнинг табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга кўрсатаётган салбий таъсирини бартараф этиш каби муаммоларни ҳал этишга қаратилмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Президентининг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”[4]ги фармони асосида тасдиқланган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да “...одамларнинг экологик хавфсиз муҳитда яшашини таъминлаш, майший чиқиндиларни қайта ишлаш комплексларини қуриш ва модернизация қилиш, атроф муҳитга зарарли моддалар чиқишини камайтириш, атроф-табиий муҳит, аҳоли саломатлиги ва генофондига зиён етказадиган экологик муаммоларни олдини олиш” каби чора-тадбирларнинг белгиланиши мамлакатимизда экологик хавфсизликни таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Шунингдек, 2017 йил 21 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида”[5]ги фармони қабул қилиниб, унга кўра республикамиизда экологик хавфсизликни таъминлаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқарувини тубдан такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси Ўзбекистон Республикасининг Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси этиб қайта ташкил этилганлиги мамлакатимизда атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишнинг ташкилий асосларини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этди.

Бундан ташқари, 2017-2018 йилларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг абийи муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга бағишлиланган бир қатор фармон ва қарорлари қабул қилингандигини алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Шундай норматив ҳуқуқий ҳужжатлар сирасига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 18 майдаги ПҚ-3730-сонли «Маишӣ чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”[6]ги қарорини кўрсатиш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 ноябрдаги ПФ-5241-сонли “Сув таъминоти ва сув чиқариш хизмати кўрсатиш соҳасида тўлов интизомини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”[7]ги фармонига кўра, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюросига сувдан ноқонуний фойдаланиш, водопровод ва канализация тармоқларига ўзбошимчалик билан уланиш ҳолатларини аниқлаш, бартараф этиш ва олдини олиш, сув учун тўловларнинг ўз вақтида ва тўлиқ ундирилиши, сувни сотиш ва истеъмол қилишнинг ҳисобини юритишда иштирок этиш вазифаси юклатилди.

Юқорида санаб ўтилган фармон ва қарорларда аҳолининг тоза ичимлик сувига эга бўлиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш, тоза ичимлик сувини муҳофаза қилиш, улардан фойдаланиш жараёнида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш вазифалари белгиланган бўлиб, улар Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги, «Чиқиндилар тўғрисида»ги ва яна бир қатор сувга оид қонунларни такомиллаштиришни талаб этади.

Чунончи, Ўзбекистон Республикасининг «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги қонунига кўра, сувни муҳофаза қилиш зоналари, соҳилбўйи минтақалари муҳофаза этиладиган ландшафтларнинг турига мансуб ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг «Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида»ги қонунининг 41-моддасига асосан соҳилбўйи минтақаларида сув хўжалиги объектларини куришдан ташқари, ҳар қандай турдаги бошқа қурилиш объектларини барпо этиш таъқиқланган. Аммо, амалиётда муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш соҳасида сувни муҳофаза қилиш зоналари, соҳил бўйи минтақаларини муҳофаза этиш масаласида қонун талаблари таъминланмасдан келинмоқда. Бу ҳолат, табиийки, сув объектларининг ифлосланиши, булғаниши, қулай сув режимини сақлаб туриш билан боғлиқ салбий ҳолатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлмоқда.

Ушбу қонуннинг 41-моддасига кўра, сувни муҳофаза қилиш зоналарида ва қирғоқ бўйи миңтақаларида канализация-тозалаш иншоотлари ва оқова сувлар тўпландиган иншоотларини қуриш таъқиқланган бўлсада, ўзбошимчалик билан қурилган обьект ва иншоотлардан дарё ва сой ўзанларига майший ва бошқа чиқиндилар, шу жумладан оқова сувлар ташланмоқда. Бунинг оқибатидаатроф табиий муҳит ифлосланмоқда, сув истеъмолчиси бўлмиш инсоннинг ҳаёти ва соғлиғига хавф солинмоқда. Шундан келиб чиқсан ҳолда Ўзбекистон Республикасининг «Маъмурий жавобгарлик тўғрисида»ги кодексининг 82-моддасининг санкциясида давлат қўриқхонаси режимини бузганлик учун фуқаролар ва мансабдор шахсларга солинаётган минимал ва максимал жарима миқдорини ошириш мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб айтганда, атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш, фуқароларнинг қулай атроф табиий муҳитга эга бўлиш хуқуқини таъминлашда мустақил давлатимизнинг биринчи Конституцияси асосий меъёрий хужжат ҳисобланади. Унда ўрнатилган атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишга бағишлиланган нормалар бизни ўраб турган она табиатни асраршга, аҳоли саломатлигини муҳофаза қилишга, табиий ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланишга, уни келажак авлодга бус-бутунлигича етказишга, пировардида мамлакатимизда экологик хавфсизликни таъминлашга хизмат қиласи.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Бош ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. //Халқ сўзи, 2017 йил 20 сентябрь

2.Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлини қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарилишимиз. 1-том. -Т.:”Ўзбекистон”, 2017, 569-570-бетлар

3.Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.:”Ўзбекистон”, 2017

4.Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017, 6-сон, 70-модда

5.Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги ПФ-5024-сонли Фармони. //Халқ сўзи, 2017 йил 22 апрель

6.Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 26.09.2017 й., 07/17/3286/0015-сон

7.Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 17.11.2017 й., 06/17/5241/0266-сон